

HA!R POWER

Haartooi als identiteit

In Afrika waren er maar enkele mogelijkheden om de eigen identiteit en status zichtbaar te maken: de haartooi, de scarificatie en enkele specifieke lichamelijke ingrepen zoals het bijvijlen van de tanden, schedel verlenging, doorboren van oorlel en lip (inbrengen van soms grote schijven). Uiteraard zijn er ook nog andere uiterlijke kenmerken zoals kledij, kralen, juwelen. In dit artikel speciaal aandacht voor het haar. Dit n.a.v. de tentoonstelling HA!R POWER, die tot 23 mei 2023 in het Wereldmuseum in Rotterdam te zien is.

Aan het haar is in Afrika altijd een bijzondere zorg besteed. In hun boek *Hair story. Untangling the roots of black hair in America* zijn de auteurs Ayana D. Byrd en Lori L Tharps op zoek gegaan naar een verklaring voor de uitzonderlijke aandacht voor haartooi. Hun verhaal leidt hen naar de ‘mode’ in de diaspora en de acute tendenzen met haartooi als vorm van activisme. In *Hair Raising* lezen we het citaat van de Civil Rights Movement: “An activist with straight hair was a contradiction.”

Haar als drager van spirituele kracht en identiteit

Het kroezelhaar is een natuurlijke bescherming tegen de zon. Maar er is ook de symboliek: lang dik haar staat voor levenskracht en het haar is het hoogste punt van het lichaam en dus het dichtst bij de godheid. Diens spirituele kracht is gevat in het haar en deze kracht kan worden doorgegeven door een pluk of

Foto links:

Het Lisumba of hanekam-kapsel van Fulani meisjes, Frans Guinee, 1914. Volwassen vrouwen hebben vlechten overlans, vrouwen van aanzien zijn vrij hun kapsel te kiezen.
Prentbriefkaart coll.
Museum of Fine Arts,
Boston

vlecht haar te schenken aan een geliefde. De Nigeriaanse fotograaf J.D. ‘Okai Ojeikere heeft in de tweede helft van vorige eeuw een unieke reeks foto’s gemaakt van uitzonderlijke haarstijlen. Hij stelt vast: “Sommige stijlen kunnen soms tot een week werk vragen. ... Koninklijke families hebben het exclusieve recht een eigen haarstijl te ontwikkelen, die niet mag worden geïmiteerd... Hairstyling is a form of art.”

Sociaal gebeuren

Haar verzorgen was ook een sociaal gebeuren en tijdrovend schrijft missionaris Gustaaf Van Acker in 1903: “Hun haar vlechten, in stressen en krullen leggen, met houten, ivoren of ijzeren nagels vastmaken, verven en inoliën, dat is bij de Baloeba’s eene van hun voornaamste bezigheden. Geen dorp waar ge geen heer of mevrouw tegenkomt die met hun hoofd in den schoot van een andere liggen, die hun haar optooit.”

Ashanti, Ghana

Hoe belangrijk haar bij de Ashanti was, blijkt uit het gebruik ervan bij verschillende rituelen. Zo werd als onderdeel van het geboorteritueel een plukje haar van de nieuwgeborene aan de moeder gegeven. Dit haar werd *saman wbi* genoemd of “haar van de geesten.”

Bij het begrafenisritueel werd haar in de mond geplaatst als een vorm van betaalmiddel voor de wereld van de geesten. Als teken van rouw werd het haar van de naaste familieleden afgeschoren. En wanneer een stukje haar in de handen van een vijand zou vallen, zou dit schade toebrengen aan de eigenaar.

Kapsel geeft functie aan

Aan het hof bij de Ashanti was de functie van een persoon herkenbaar aan de haartooi. Het aantal plukjes haar op de schedel van de dienaren van de koning gaf de functie aan: vijf plukjes waren voor de bewakers (dienstbaarheid), vier

Het modelleren van het kapsel is een tijdrovende, maar ook sociale bezigheid.

Prentbriefkaart, coll. Museum of Fine Arts, Boston

Inzet:

Het Adinkra symbool Kwatakye atiko is geïnspireerd op het kapsel van de krijgsheer Kwatakye.

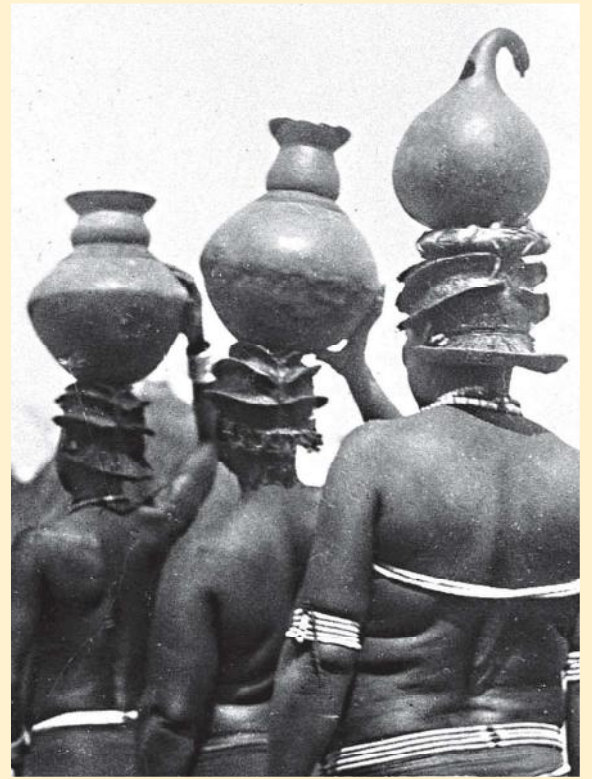
Foto Gi Mateusen

plukjes hadden de sleuteldragers (vertrouwen), drie waren voor de omroeper (loyaliteit).

De dienaressen van de koningin hadden een cirkelvormige haartooi. Deze haartooien hadden zo'n sterke symbolische betekenis dat ze werden overgenomen in de stempels waarmee stoffen werden bedrukt en -uiteraard- werd hun betekenis benadrukt in spreekwoorden. Het symbool *nkotimsefo mpua*, geïnspireerd op de cirkelvormige haartooi van de dienaressen van de koningin staat symbool voor dienstbaarheid en loyaliteit. Ook het stempel *Kwatakye atiko* is geïnspireerd op een haardracht, namelijk op die van de krijgsheer Kwatakye. Dit stempel symboliseert dapperheid.

Baule, Ivoorkust

De verfijndheid van de snijkunst van de Baule en buurvolkeren is ook terug te vinden in de kapsels en in de verzorging.

Luba, DR Congo

Steeds indrukwekkend zijn de water-
valkapsels van de Luba. Boven elkaar
liggende horizontale golven van haar
worden met behulp van raffia, buffel-
haar en koperdraad geconstrueerd. Olie
en tukulapoeder verstevigen het geheel.
De horizontale lagen zijn vrouwelijk.
Een werk van lange adem.
François Neyt heeft in zijn boek *Luba*
een diepgaande analyse gemaakt van
het kruisvormige kapsel. De halfbolle
vorm die de ronding van het voorhoofd
voortzet, symboliseert de hemel. De vier
vlechten verwijzen naar de windstreken.
Het kapsel is dus een knooppunt waar
de geesten zich verzamelen en dan weer
uitzwermen over de wereld.

Stralenkrans

In het verslag van zijn reis doorheen
Congo en zijn verblijf bij de Baloeba of
Luba omstreeks 1900 beschrijft en tekent
de missionaris Gustaaf Van Acker een

Links:

Het verfijnde kapsel
van een
Baule-vrouw.

Bron: Etn. Museum
Zurich

Rechts:

Luba-vrouwen
met het zgn,
watervalkapsel,
1927-1935

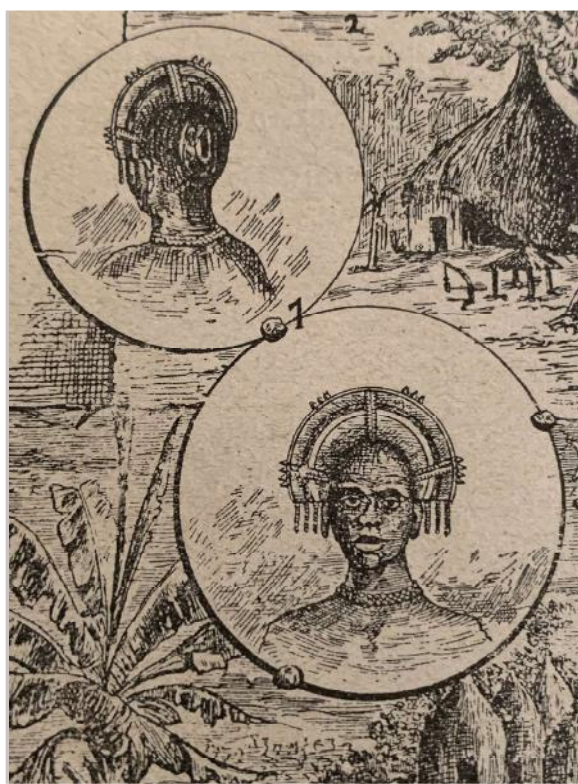
© Burton Photo
Collection
(Wits Art Museum)
BPC Album 27

merkwaardig kapsel: “Het bestaat uit een
krans van tien, vijftien centimeter breed
die over het hoofd loopt, van het één oor
naar het andere”... het lijkt op de heiligen-
beelden die achter hun hoofd een gouden
schijf hebben...” (zie pag. 58).

Dit soort kapsel hebben we nergens anders
nog beschreven gezien en we veronder-
stellen dat deze kapselstructuur is vervan-
gen door een afneembare hoofdtooi, zoals
ook bij de Zulu gebeurd is en geresulteerd
heeft in de hoed gemaakt van haar, *Isicholo*.

Tabwa, DR Congo

Neyt citeert ook de Tabwa-mythe waarin
haar een belangrijke rol speelt. Een hoofd-
man zou tijdens de migraties in zijn kapsel
de essentiële elementen van de cultuur
hebben megedragen: zaden van eetbare
planten, het vitale vuur en de mand om
belastingen te innen... Door zijn haar te
schudden zouden de zaden zich hebben
verspreid en zou hij de uitvinder zijn van
de landbouw.

Fali, Kameroen

In zijn studie *Les Fali du Ngouchoumi. Montagnards du Nord-Cameroun* beschrijft de onderzoeker J.-G. Gauthier op welke manier de haartooi wordt verzorgd.

“De haren worden slechts zelden geknipt. Wanneer ze te lang zijn geworden, worden ze afgebrand met het vuur van een busseltje stro. Daarna worden ze gewassen, behandeld met sap getrokken uit fruit en bast van een doornstruik. Dit heeft tot doel de haren te scheiden in kleine krulletjes die als het ware gelakt worden door dit product. Elk krulletje wordt dan tot een bolletje gerold met behulp van het sap, arachideolie en verpulverd vermiljoen: het duurt twee tot drie uur om een perfect kapsel te bekomen, dat echter vijftien tot twintig dagen standhoudt. Dit is een kapsel voor de feestdagen en wordt afgewisseld met het volledig kaalscheren van de schedel.”

Links:

De weergaven van
het kapsel dat
missionaris
Van Acker
beschreven en
getekend heeft.

Bron Van Acker, 1903

Foto rechts:
Een Zulu-vrouw
maakt een
Isicholo-hoed,
gemaakt van haar.

Foto Bert Garrebeek

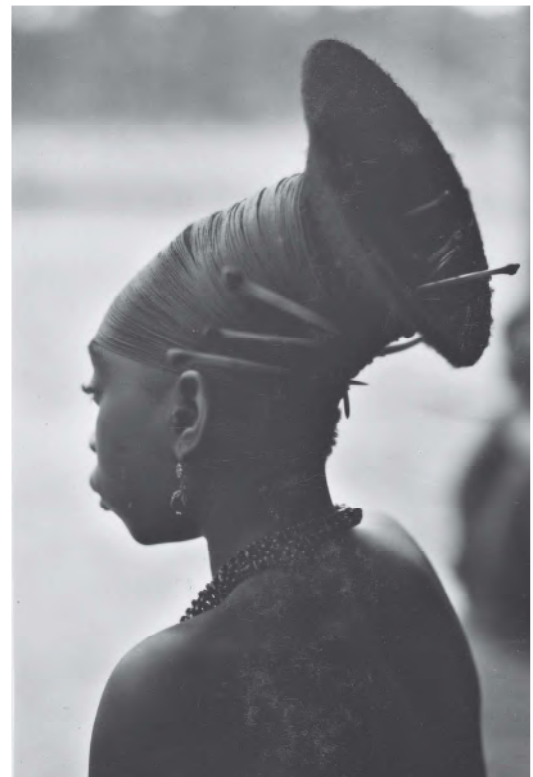
Mangbetu, DR Congo

Vooral de Mangbetu zijn bekend omwille van het verlengen van de schedel als schoonheidsideaal en het kapsel dat dit effect nog vergroot. De ivoren haarspelden maken het geheel nog spectaculairder.

J. Bauwens beschrijft in zijn werk *De Witbeeren van Uele* dit gebruik en noteert: “Het is niet toegelaten aan eenieder den kroezelkop van zijn kind te verlengen en te versmallen gelijk hij wil, want de vrije man is niet op denzelfden voet als de slaaf en de lengte van den kop duidt den graad van adel aan.”

Fulani, Sahel

Een bijzonder kapsel is *Lisumba* of *hanekam*: “In het midden wordt het haar in kleine trenzen samen bijeen gevlochten en recht omhoog gezet. Het haar wordt insgelijks in kleine trenzen samengewerkt en somtijds zelfs door middel van drooge bladeren opgehoogd” (Bauwens, 1914) (zie pag. 54).

Haartooi als vorm van activisme

Wanneer de slavenhandel zich aandiende, kreeg de haartooi een nieuwe functie en werd een geheimtaal. De duidelijkste vorm van onderdrukking werd het afscheren van het haar van de slaven. Vooral onder de Afro-Amerikanen is de discussie heftig. Om zijn status te bewijzen gingen zwarten al snel de westerse haartooi overnemen met sluijk haar. Er kwam een hele industrie op gang met producten om sluijk haar te krijgen, om te ontkrullen en om een blanke huid te krijgen. Een gebruik dat tot op heden blijft doorduren. Het dragen van krulhaar wordt door de activisten gezien als een benadrukken van een eigen identiteit en waarde.

Over de sociale betekenis van “krulhaar” misschien meer in een latere bijdrage. mateusen@skynet.be

Foto links:

Het kapsel van een jonge Fali-vrouw.

Foto R. Paleau, 1950.

Foto rechts:

De verlengde schedel van de Mangbetu-vrouw wordt extra benadrukt door de haardracht.

Foto Casimir Zagouski, eerste helft 20ste eeuw.

Coll. Museum of Fine Arts, Boston

Literatuur

Antuban, K. (1963). *Ghana's heritage of culture*. Leipzig: Koehler & Amelang

Arthur, G.F.K. (2017). *Cloth as metaphor*. Bloomington: iUniverse.

Bauwens, J. (1914). *De Witheeren in Uele*. Antwerpen:Veritas

Byrd, A.D. & Tharps, L.L. (2001). *Hair story*. New York: St. Martin's Press

Gauthier, J.-G. (1969). *Les Fali de Ntoughoumi. Montagnards du Nord-Cameroun*. Oosterhout: Anthropological Publications

Neyt, F. (1994). *Luba*. Paris: Dapper.

Okhai Ojekere, J.D. & Magnin, A. (2000). *Photographs*. Zürich: Scalo

Rattray, R.S. (1927). *Religion and art in Ashanti*. London: Oxford University Press (reprint 1959)

Rooks, N.M. (1996). *Hair raising*. London: Rutgers Univ. Press.

Sieber, R. & Herreman, F. (2000). *Hair in African art en culture*. München: Prestel

Van Acker, G. (1903). *Bij de Baloeba's in Congo*. Antwerpen: Procure Missionarissen van Afrika (herdruk 1924)